

مطالعه تطبیقی فعالیت‌های هسته‌ای ایران از منظر قاعده فقهی نفی سبیل و حقوق بین‌الملل

گودرز بیرامی^۱
عاطفه امینی‌نیا^{*۲}
سوده شاملو^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۱/۱۶

چکیده

با کشف اتم و توسعه روز افزون انرژی هسته‌ای، تلاش‌های گسترده‌ای در سطح جامعه بین‌المللی برای استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای صورت گرفت. مجموعه این تلاش‌ها منجر به شکل‌گیری مجموعه‌ای از اسناد، معاهدات، قواعد عرفی و رویه‌هایی گردید تا دولت‌ها فعالیت‌های هسته‌ای خود را در چارچوب آن به نظم بکشند. امروزه استفاده از انرژی هسته‌ای یک موضوع مهم در جامعه جهانی است و حقوق بین‌الملل فعالیت‌های هسته‌ای دستیابی به تکنولوژی اتمی صلح آمیز را بخشی از اعمال حاکمیت ملی تلقی نموده و مورد تایید قرار می‌دهد. در این رهگذر فعالیت هسته‌ای ایران نیز از این موضوع جدا نبوده به طوری که در دهه‌های اخیر فعالیت‌های هسته‌ای کشور مورد توجه جامعه جهانی بوده است مقاله حاضر با روش توصیفی تحلیلی در صدد پاسخ به این سوال است که چرا فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای ایران مجاز است؟ نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که فعالیت‌های هسته‌ای ایران در پناه شرع مقدس و اصل حرمت در عدم استفاده از سلاح هسته‌ای و در پرتو قاعده فقهی قاعده نفی سبیل صرفاً برای مقاصد صلح آمیز و به جهت عدم سلطه غیر مسلمان بر مسلمان به کار برده شده و ایران همواره ثابت نموده که فعالیت‌های هسته‌ای خود را وفق حقوق بین‌الملل، جزء برای مقاصد صلح آمیز به کار نمی‌برد.

واژگان کلیدی: فعالیت‌های هسته‌ای ایران، انرژی هسته‌ای، حقوق بین‌الملل، قاعده نفی سبیل، فعالیت‌های صلح آمیز

۱ دانشجوی دکتری تخصصی، گروه حقوق بین‌الملل عمومی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی
Goudarzbeyrami@gmail.com

۲ استاد یار گروه حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول): a.amininia@iauctb.ac.ir

۳ استادیار گروه حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. s.shamloo@iauctb.ac.ir

مقدمه

انرژی هسته‌ای نقش تعیین کننده در جهت تأمین نیازهای اساسی مردم دارد و یکی از امور واجب بر عهده دولت‌ها، تلاش همه جانبه برای تأمین رفاه و آسایش مردم است. و در حال حاضر مقوله انرژی هسته‌ای یکی از مهمترین عوامل تولید به شمار می‌آید و دسترسی به این منابع انرژی از اهداف کشورهای در حال توسعه می‌باشد با توجه به کمبود سوخت‌های فسیلی، باید به دنبال جایگزینی برای این منبع مهم تولید انرژی بود. از آنجاییکه یکی از بهترین و پاکترین جایگزینهای سوخت فسیلی، انرژی حاصل از فرآیند سوخت هسته‌ای است از آنجاییکه انرژی هسته‌ای و توانایی تولید سوخت هسته‌ای در طول سال‌های نه چندان دور به عنوان یک نیاز اساسی برای کشور احساس می‌شود. لذا بر حاکم اسلامی واجب است که از انرژی هسته‌ای برای تولید برق، فناوری‌های پزشکی، کشاورزی و دیگر کاربردهای آن در جهت تأمین رفاه و آسایش امت اسلامی بهره گیرد. و همچنین با توجه به اهمیت فقه اسلامی در نظام حقوقی کشور به عنوان سرچشمه قوانین ایران دستیابی به فناوری هسته‌ای و به کارگیری صلح آمیز از آن و صرف این همه هزینه اقتصادی و سیاسی در این عرصه نه تنها مورد انکار فقه نبوده؛ بلکه مورد تأیید شارع مقدس و حمایت همه جانبه قانونگذار است. در تأیید علمی و متقن این مطلب استناد قواعد فقهی دستیابی به فناوری صلح آمیز هسته‌ای مورد تأیید همه جانبه فقه اسلامی می‌باشد و هرگونه تلاش در جهت رسیدن به سلاح هسته‌ای را حرام می‌داند، کشور ایران در ردیف کشورهای مدعی خلع سلاح جهانی براساس همین قواعد فقهی در عرصه بین‌المللی است. از موارد مهم مبنای فقهی جواز تولید و بهره برداری از انرژی صلح آمیز هسته‌ای، قاعده فقهی نفی سبیل در عدم سلطه غیر مسلمان بر مسلمانان را میتوان نام برد که نه تنها در حقوق فردی بلکه در حقوق بین‌الملل و روابط سیاسی با دیگر کشورهای جهان نیز حاکم است؛ این قاعده مسلمانان را به تلاش گسترده برای کسب این فناوری ملزم میکند. که در حل معضلات اساسی مردم مهم است مطابق این قاعده، مرجع تشخیص مصلحت جامعه اسلامی، حاکم صلاحیت دار است و تبعیت از او بر همه امت واجب است. ازاینرو، در موضوع دستیابی به فناوری صلح آمیز هسته‌ای اطاعت از تصمیم ولی فقیه بر امت اسلامی واجب است. این تحقیق فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای کشور را در تطبیق قاعده فقهی نفی سبیل و حقوق بین‌الملل مورد تطبیق قرار می‌دهد و در خصوص سابقه پژوهشی این موضوع یادآوری می‌شود که تاکنون تحقیق مستقلی با این عنوان در کشور تهیه و منتشر نشده و برای نخستین بار است مطالعه‌ای با این عنوان تهیه و نگارش می‌شود و در آثار منتشره به زبان خارجی نیز نگارنده تحقیق مستقل منتشره شده‌ای

تحت عنوان و محتوای اعلامی مشاهده نموده است بنابراین هرگونه داده تحقیقاتی و یا نتایج آن بدیع و جدید خواهد بود. لذا این مقاله تلاش دارد با تکیه بر قاعده فقهی نفی سبیل و حقوق بین‌الملل این فرضیه را تحت سنجش قرار می‌دهد که فعالیت‌های صلح آمیز هسته‌ای ایران از منظر قاعده فقهی نفی سبیل و در پناه شرع مقدس و اصل حرمت در عدم استفاده از سلاح هسته‌ای صرفاً کاربردی صلح آمیز دارد.

۱- تحلیل تطبیقی و محتوایی موضوع

انرژی هسته‌ای یکی از انرژی‌های نوظهور و عبارت است از بهره‌گیری از فرایندهای هسته‌ای حرارت زا برای پدید آوردن گرما و الکتریسیته مفید که کاربردهای اساسی آن در زمره علوم راهبردی قرار دارد و کشورهای پیشرفته جهان را به استفاده از آن ملزم ساخته است. در مقابل، ضررهای احتمالی انواع بهره‌برداری از انرژی هسته‌ای و خسارات ناشی از آن، یکی از معضلات جوامع صنعتی است در حال حاضر اغلب ممالک جهان به نقش و اهمیت منابع مختلف انرژی در تامین نیازهای حال و آینده پی برده و سرمایه‌گذاری‌ها و تحقیقات وسیعی را در جهت سیاست گذاری استراتژی و برنامه‌های زیر بنایی و اصولی برای رسیدن به مقاصد غیر نظامی مانند مقاصد صلح آمیز کاربرد انرژی اتمی برای جایگزینی نفت و سایر منابع انرژی یا برای پژوهش‌های پزشکی و پیشبرد تکنولوژی برای توسعه اقتصادی انجام می‌دهند. بنابراین حقوق بین‌الملل فعالیت‌های هسته‌ای برای دستیابی به تکنولوژی اتمی صلح آمیز را بخشی از اعمال حاکمیت ملی تلقی نموده و آن را مورد تایید قرار میدهد. با این حال مکانیسم‌های حقوقی و اجرایی موثری برای اجبار کشورهای دارنده تکنولوژی صلح آمیز به انتقال آن به کشورهای متقاضی این تکنولوژی پیش بینی نشده است. در این راستا آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در اجرای حقوق بین‌الملل اساساً به حوزه مشخصی برای جلوگیری از اشاعه تسلیحات هسته‌ای توجه دارد و در دارای یک نقش نظارتی پلیسی است و در میان سازمان‌های بین‌المللی دولتی از جمله محدود سازمان‌هایی است که دارای چنین نقش و مسئولیتی می‌باشد. در سایر زمینه‌های هسته‌ای مانند ایمنی هسته‌ای یا اشاعه کاربردهای صلح آمیز اتم، آژانس یا دارای چنین مسئولیتی نیست یا به صورت محدود است و حوزه اختیارات آنها محدود و اغلب دبیرخانه‌ای و در مقام هماهنگی بوده است. به غیر از آژانس، معاهدات بین‌المللی در وهله اول و سپس قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل تأثیر به‌سزایی در اعطای نقش نظارتی آژانس دارند. از آنجاکه در اسلام انسان صاحب کرامت است و توجه به آموزه‌های بشردوستانه گویای این انسان دوستی است. آموزه‌هایی

چون نهی از تجاوز، منع کشتن دشمن در حال فرار، مصون بودن زنان و کودکان و افراد سالخورده در جنگ، وفای به عهد، حرمت به کارگیری سلاح‌های آتش‌زا به عنوان سلاحی با قابلیت کشتار جمعی، همگی دال بر آن است که اسلام تولید و استفاده از هرگونه سلاح کشتار جمعی را حرام می‌داند. در حقوق بین‌الملل هم حق استفاده از انرژی اتمی برای اهداف صلح جویانه را به رسمیت شناخته‌اند، به طور مثال بند الف ماده (۱۱)^۱ اساسنامه آژانس تصریح می‌کند که هر عضو یا گروهی از اعضای آژانس که مایل به اجرای طرحی مربوط به تحقیق درباره انرژی اتمی یا توسعه آن یا استفاده عملی از آن برای مقاصد غیرنظامی باشد، می‌تواند کمک آژانس را در تامین مواد شکاف‌پذیر خاص و خدمات و تجهیزات و وسایل و تاسیسات لازم برای این مقصود تقاضا کند هر تقاضایی از این قبیل باید با توضیحات لازم در خصوص هدف و حدود طرح توأم باشد و این گونه تقاضاها از طرف شورای حکام بررسی خواهد شد. بنابراین حقوق بین‌الملل دستیابی به تکنولوژی اتمی صلح‌آمیز را بخشی از اعمال حاکمیت ملی تلقی نموده و آن را مورد تایید قرار می‌دهد. با این حال مکانیسم‌های حقوقی و اجرایی موثری برای اجبار کشورهای دارنده تکنولوژی صلح‌آمیز به انتقال آن به کشورهای متقاضی این تکنولوژی پیش‌بینی نشده است. در کنار مبنای فقهی جواز تولید و بهره‌برداری از انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای، قاعده فقهی نفی سبیل در عدم سلطه غیر مسلمان بر مسلمانان از مواردی است که نه تنها در حقوق فردی بلکه در حقوق بین‌الملل مورد شناسایی قرار گرفته و این قاعده مسلمانان را به تلاش گسترده برای کسب این فناوری ملزم می‌کند. قاعده نفی سبیل از جمله قواعد فقهی مهمی است که مورد تاکید اکثر فقهای اسلامی می‌باشد بر اساس این قاعده فقهی مهم، خدای متعال تسلطی برای کفار بر مسلمانان قرار نداده است. این قاعده در جامعه مسلمانان سد محکمی در مقابل برتری کفار است و از دیر باز مورد استناد فقهای اسلام بوده و موارد مربوط به این قاعده در احکام متعدد اسلامی مطرح شده است. در جامعه مدرن فعلی که بیشترین حمله‌ها در همه ابعاد سیاسی و اقتصادی و حقوقی به اسلام وارد شده لذا کوچکترین غفلت از بهره‌مندی از این دانش، منتهی به تسلط غیر مسلمان بر مسلمانان خواهد شد. لذا قاعده فقهی نفی سبیل از جمله قواعد مهمی است که تحقق عینی آن در حوزه علوم هسته‌ای مشاهده می‌شود.

¹ Any member or group of members of the Agency desiring to set up any project for research on, or development or practical application of, atomic energy for peaceful purposes may request the assistance of the Agency in securing special fissionable and other materials, services, equipment, and facilities necessary for this purpose. Any such request shall be accompanied by an explanation of the purpose and extent of the project and shall be considered by the Board of Governors.

۲- فعالیت‌های هسته‌ای ایران از منظر حقوق بین‌الملل

دولت جمهوری اسلامی ایران فعالیت‌های هسته‌ای خود را وفق تعهدات حقوق بین‌الملل در پرتو معاهدات بین‌المللی و اسناد هسته‌ای از قبیل ان پی تی، مقررات پادمان و پروتکل الحاقی و در راستای اهداف صلح آمیز و برای توسعه علمی کشور و تحت نظارت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی انجام دهد.

۲-۱- ایران و معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (N.P.T)

معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای بر سه اصل استوار است: الف- استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای ب- منع گسترش سلاح هسته‌ای ج- خلع سلاح‌های هسته‌ای موجود را مورد بررسی قرار دهد (سلیمی ترکمانی، ۱۳۹۴: ۱۰۹)^۱ کشور ایران در سال ۱۹۶۸ به این معاهده ملحق شده و مقررات این معاهده به موجب ماده (۹) قانون مدنی^۲ در حکم قانون می‌باشد این معاهده دربرگیرنده تعهدات متمایز متقابلی بود و دو دسته از کشورها را شامل می‌شد: کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای (آمریکا، انگلستان، فرانسه، روسیه و چین) از یک سو و در طرفی دیگر، تمام کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای، طبق این معاهده پنج کشور دارنده سلاح هسته‌ای می‌توانند همچنان از سلاح هسته‌ای برخوردار باشند، ولی در عوض متعهد می‌شوند تا در توسعه انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای به کشورهای دیگر یاری رسانند و با حسن نیت برای خلع سلاح‌های هسته‌ای موجود تلاش کنند. هرچند برخی محققان برجسته معتقدند از طریق این معاهده امکان پیگیری اقدامات عملی خلع سلاح هسته‌ای وجود دارد « (Tannenwald, 2020: 116)^۳

کشورهای فاقد سلاح هسته‌ای نیز ذیل ماده ۲، متعهد شدند تا به هیچ طریقی سلاح هسته‌ای کسب نکنند. دولت ایران طی موافقت‌نامه‌ای که تحت اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی منعقد نمود، تحت نظارت پادمان آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را فعالیت می‌کند.^۴ طبق ماده ۳ بند (۱) NPT، هر یک از اعضای معاهده حاضر که فاقد سلاح‌های هسته‌ای است، متعهد می‌شود که پادمان آژانس را صرفاً به منظور بررسی انجام تعهدات تحت این معاهده و

^۱ سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۴) حقوق بین‌الملل هسته‌ای، تهران نشر دانش

^۲ ماده ۹ قانون مدنی: مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است.

^۳ Tannenwald, N. 2020. "The Humanitarian Initiative: A Critical Appreciation." In *Non-Nuclear Peace: Beyond the Nuclear Ban Treaty*, edited by T. Sauer, J. Kolterman's, and B. Segar. 115–129.

^۴ ^[1] *Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations*, Congressional Research Service, 11, Apr. 28, 2014.

جلوگیری از انحراف انرژی هسته‌ای از استفاده صلح جویانه به سوی سلاح هسته‌ای یا دیگر ادوات انفجاری هسته‌ای بپذیرد. وفق ماده (ماده ۳ اساسنامه آژانس)^۱ طی موافقت‌نامه‌ای [میان

۱. ARTICLE III: Functions A. The Agency is authorized:

1. To encourage and assist research on, and development and practical application of, atomic energy for peaceful uses throughout the world; and, if requested to do so, to act as an intermediary for the purposes of securing the performance of services or the supplying of materials, equipment, or facilities by one member of the Agency for another; and to perform any operation or service useful in research on, or development or practical application of, atomic energy for peaceful purposes;

2. To make provision, in accordance with this Statute, for materials, services, equipment, and facilities to meet the needs of research on, and development and practical application of, atomic energy for peaceful purposes, including the production of electric power, with due consideration for the needs of the under-developed areas of the world; 3. To foster the exchange of scientific and technical information on peaceful uses of atomic energy;

4. To encourage the exchange and training of scientists and experts in the field of peaceful uses of atomic energy;

5. To establish and administer safeguards designed to ensure that special fissionable and other materials, services, equipment, facilities, and information made available by the Agency or at its request or under its supervision or control are not used in such a way as to further any military purpose; and to apply safeguards, at the request of the parties, to any bilateral or multilateral arrangement, or at the request of a State, to any of that State's activities in the field of atomic energy;

6. To establish or adopt, in consultation and, where appropriate, in collaboration with the competent organs of the United Nations and with the specialized agencies concerned, standards of safety for protection of health and minimization of danger to life and property (including such standards for labour conditions), and to provide for the application of these standards to its own operations as well as to the operations making use of materials, services, equipment, facilities, and information made available by the Agency or at its request or under its control or supervision; and to provide for the application of these standards, at the request of the parties, to operations under any bilateral or multilateral arrangement, or, at the request of a State, to any of that State's activities in the field of atomic energy;

7. To acquire or establish any facilities, plant and equipment useful in carrying out its authorized functions, whenever the facilities, plant, and equipment otherwise available to it in the area concerned are inadequate or available only on terms it deems unsatisfactory.

B. In carrying out its functions, the Agency shall:

1. Conduct its activities in accordance with the purposes and principles of the United Nations to promote peace and international co-operation, and in conformity with policies of the United Nations furthering the establishment of safeguarded worldwide disarmament and in conformity with any international agreements entered into pursuant to such policies;

2. Establish control over the use of special fissionable materials received by the Agency, in order to ensure that these materials are used only for peaceful purposes;

3. Allocate its resources in such a manner as to secure efficient utilization and the greatest possible general benefit in all areas of the world, bearing in mind the special needs of the under-developed areas of the world;

4. Submit reports on its activities annually to the General Assembly of the United Nations and, when appropriate, to the Security Council: if in connection with the activities of the Agency there should arise questions that are within the competence of the Security Council, the Agency shall notify the Security Council, as the organ bearing the main responsibility for the maintenance of international peace and security, and may also take the measures open to it under this Statute, including those provided in paragraph C of Article XII;

5. Submit reports to the Economic and Social Council and other organs of the United Nations on matters within the competence of these organs.

دولت عضو NPT و آژانس] و مطابق با اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، پادمان (میان آن دولت و آژانس) مورد مذاکره قرار گرفته و منعقد خواهد شد. ادبیات مورد مطالعه نشان می‌دهد «که اهرم سیاسی فعالیت‌های هسته‌ای گاهی از طریق ساختارهای فکری، موقعیت‌های استراتژیک، گفتمان عمومی و امنیت ملی بیان و تنقیح می‌شود» (Adam sky, 2019: 12) ^۱

۲-۲- فعالیت‌های ایران در پرتو موافقت نامه پادمان

هر دولتی پس از الحاق به NPT با آژانس وارد مذاکره می‌شود تا طبق توافق جامع پادمان، یک توافق خاص پادمانی با آژانس منعقد کند. هر کشوری نزد آژانس توافق خاص و منحصر به فرد پادمانی خود را دارد که نظام بازرسی‌های و راستی‌آزمایی آژانس در قلمرو آن کشور را مشخص می‌کند. از این رو توافق جامع پادمان یا سند (153 INFCIRC/) یک چارچوب کلی است، که بر پایه آن، دولت‌ها توافق منحصر به فرد و خاص پادمانی خود را با آژانس منعقد می‌کنند. به عبارت دیگر این موضوع « بسته به میزان فعالیت‌های هسته‌ای هر کشور در برابر تسلیم شدن دارد ممکن است این مقاومت بیشتر یا کمتر باشد چرا که اندازه و ترکیب برنامه هسته‌ای کشورها بستگی به منافع آنها دارد» (Eaves, 2021: 43) ^۲

موافقتنامه‌های جامع پادمان میان ایران و آژانس شامل ۹۸ ماده و بسیار طولانی و پیچیده است. ولی رژیم پادمان بین‌ایران و آژانس را میتوان در چند جمله خلاصه کرد. طبق این موافقتنامه، آژانس، ایران را ملزم به ارائه گزارش به آژانس می‌کند تا مقدار، نوع و مکان تمام مواد هسته‌ای در قلمرو مرزهای خود را اعلام کند. در حقیقت موافقتنامه پادمان، آژانس را مبدل به یک ناظر و حسابرس کلیه مواد هسته‌ای در درون قلمرو ایران می‌کند. آژانس مجاز است بر منابع مواد هسته‌ای، استخراج از معدن، انتقال آنها و یا مراحل تولید چرخه سوخت هسته‌ای، نظارت کند و طبق توافق پادمان آژانس قادر است تا راستی‌آزمایی کند که هیچ یک از مواد

C. In carrying out its functions, the Agency shall not make assistance to member's subject to any political, economic, military, or other conditions incompatible with the provisions of this Statute.

D. Subject to the provisions of this Statute and to the terms of agreements concluded between a State or a group of States and the Agency which shall be in accordance with the provisions of the Statute, the activities of the Agency shall be carried out with due observance of the sovereign rights of States.

^۱. Adam sky, D. (2019). Russian nuclear orthodoxy: Religion, politics, and strategy. Stanford University Press.

^۲. Eaves, E. (2021, February 8). Why is America getting a new \$100 billion nuclear weapon? Bulletin of the Atomic Scientists. <https://thebulletin.org/2021/02/why-is-america-getting-a-new-100-billion-nuclear-weapon/>

هسته‌ای موجود در ایران یا هر کشور تحت پادمان استفاده نظامی ندارند و در جهت ساخت سلاح هسته‌ای از آن استفاده نمی‌شود. تعهد به گزارش‌دهی برای دولت تابع پادمان، در سند (INFCIRC/153) یا همان توافق جامع پادمان تصریح شده است. این تعهد ناظر بر گزارش مواد و تاسیسات هسته‌ای است که مواد مذکور در آن ذخیره و استفاده می‌شود. این مقرر به تاسیسات موجود از تاریخ لازم‌الاجرا شدن پادمان و پس از آن تاریخ را شامل می‌شود. ماده ۴۲ موافقتنامه جامع پادمان اشعار می‌دارد: "در مدت مباحثات دستورالعمل‌های اجرایی، بایستی اطلاعات طراحی مربوط به تاسیسات [هسته‌ای] موجود در اختیار آژانس قرار گیرد. محدوده زمانی ارائه اطلاعات تاسیسات جدید باید توسط دستورالعمل‌های اجرایی مشخص شود و اطلاعات مزبور باید در اسرع وقت و پیش از ورود مواد هسته‌ای به تاسیسات مذکور به اطلاع آژانس برسد. این هدف نهایی پادمان‌های آژانس است. «فعالیت‌های دولت‌ها، در چارچوب حقوق بین‌الملل و صلح بین‌المللی درک می‌شود» (Saunders, 2019: 184) ۱

۲-۳- مکانیسم نظارتی پروتکل الحاقی

مسئله پروتکل الحاقی به عنوان یک رژیم بازرسی منحصر به فرد در حقوق بین‌الملل نیز بسیار حائز اهمیت است. پروتکل الحاقی به معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ۱۹۶۳+۲ سندی است که به منظور تقویت کارایی سیستم پادمان در راستای مشارکت در اهداف منع گسترش هسته‌ای جهانی، برای کشورهایی که دارای موافقت‌نامه پادمان با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی هستند، طراحی شده است کشورهای عضو آژانس باید این پروتکل را به عنوان «ضمیمه توافق جامع پادمان» می‌پذیرفتند بر پایه پروتکل الحاقی، بازرسی حق آژانس است و برخلاف بازرسی ویژه نیازی به تصویب شورای حکام ندارد. از سوی دیگر، آژانس در بازرسی‌های خود حق دارد به هر جایی که برای انجام وظایف خود ضروری می‌داند، دسترسی پیدا کند. این نوع بازرسی بیشتر برای فعالیت‌های اظهارنشده طراحی شده و در واقع، می‌توان از آن به بازرسی‌های مدیریتی تعبیر کرد. جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۲۷ / ۰۹ / ۱۳۸۲ به این پروتکل در مهرماه ۱۳۸۲ و در جریان حضور هم‌زمان وزاری امور خارجه بریتانیا، فرانسه و آلمان در تهران، مذاکرات سعدآباد تیم مذاکره‌کننده ایران به سرپرستی حسن روحانی، دبیر وقت شورای عالی امنیت ملی، در اقدامی

۱. Saunders, E. N. (2019). The domestic politics of nuclear choices A review essay. *InternationalSecurity*, 44(2), 146184. https://doi.org/10.1162/isec_a_00361

که هدف آن «اعتمادسازی» با کشورهای اروپایی بود، تصمیم گرفت «به‌طور داوطلبانه» پروتکل الحاقی را امضا و اجرا کند و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی همواره به خود می‌بالد که یک نهاد فنی و نه یک نهاد سیاسی است و پادمان‌هایی را به عنوان راه حل فنی برای مشکلات سیاسی در نظر گرفته است (Braun Weichsel, 2014: 18-20).^۱

پس از جنگ خلیج فارس در عراق بین‌سالهای ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۱، بازرسی آژانس دریافتند که رژیم صدام حسین در تأسیسات هسته‌ای خود در سراسر کشور، به دنبال سلاح هسته‌ای بوده است. بنا بر اظهارات دیویدکی، معاون بازرسی آژانس، برنامه هسته‌ای عراق به مدت ۱۲ الی ۱۸ ماه ادامه داشته و این کشور بدنبال دستیابی به مواد لازم جهت تولید سلاح هسته‌ای بوده است. افشاسازی این حجم از فعالیت‌های پنهانی هسته‌ای در قلمرو یک دولت که سند (INFCIRE/153) یا همان توافقنامه جامع پادمان که هر کشوری به طور جداگانه با آژانس امضاء می‌کند تا آژانس با ترتیب دادن بازرسی‌ها و راستی آزمایی اطمینان حاصل کند که آن‌پی‌تی بطور کامل اجراء می‌شود را با آژانس به امضا رسانده و تحت پادمان بوده است. نگران کننده‌تر از آن، این واقعیت بود که یکی از تأسیسات هسته‌ای اعلام‌نشده، مرکز تحقیقات هسته‌ای توایسا، هیچگاه شناسایی نشده بود.^۲ توانایی عراق در پنهان‌سازی چنین برنامه پیشرفته‌ای، حتی باوجود بازرسی‌های آژانس، اعتماد بین‌المللی نسبت به سند INFCIRE/153 و رژیم پادمان را سست کرد. بنابراین آژانس با ابراز نگرانی به مفاد پادمان و کشف تأسیسات پنهانی در عراق، تاسیس و انعقاد یک سند دیگری تحت عنوان پروتکل الحاقی را ضروری می‌دید تا میزان بازرسی‌های بیشتری نسبت به پادمان در کشورها اجراء کند. زیرا عراق پادمان را اجرا می‌کرد، ولی آژانس نتوانسته بود تأسیسات پنهانی و هسته‌ای عراق را پیش از دهه ۹۰ کشف کند. «هرچه تعداد دولت‌هایی که قوانین معاهده را معتبر می‌دانند بیشتر باشد، اقتدار سیاسی اصول، هنجارها و تعهدات معاهده درسیاست جهانی بیشتر است» (Hirsch & Dixon, 2020: 5)^۳

پروتکل الحاقی سبب شد تا "بازرسان آژانس از حسابرس به کارآگاه بدل شوند". برای انجام این مهم، پروتکل الحاقی سند INFCIRE/153 را در دو مورد تکمیل کرد. اول اینکه پروتکل

¹ Anna Weichsel Braun, "Nuclear Experts at the IAEA: Safeguards Inspectors and Pre-NPT Verification Efforts," conference paper at "The Global History of the IAEA," organized by CISAC/Stanford University and the University of Vienna (18–20 September 2014).

² Theodore Hirsch, *The IAEA Additional Protocol: What It Is and Why It Matters*, Non-proliferation Rev. (Fall–Winter 2004).

³ Hirsch, M. B. J., and J. Dixon. 2020. "Conceptualizing and Assessing Norm Strength in International Relations." *European Journal of International Relations* 1–27. doi: 10.1177/135406612094962.

الحاقی دولت‌ها را ملزم میساخت درمورد چرخه سوخت هسته‌ای در قلمرو خود، گزارش‌های مفصل‌تر و با ذکر جزئیات بیشتری را نسبت به قبل ارائه دهند. طبق سند INFCIRC/153 کشورها موظف به ارائه گزارش در مورد فعالیت‌های مرتبط با چرخه سوخت هسته‌ای بودند، ولی در پروتکل الحاقی، دولت‌ها باید اطلاعات مشخص‌کننده مکان اجرای آن دسته از فعالیت‌های تحقیق و توسعه‌ای مرتبط با چرخه سوخت هسته‌ای که در آنها از مواد هسته‌ای استفاده نمی‌شود و در هر محلی به وسیله کشور تامین هزینه شده است، یا دارای مجوز خاصی است، یا توسط کشور کنترل شده است و یا از سوی آن کشور در حال اجراست یا اجرا خواهد شد را به آژانس گزارش دهند. هرچند اینها موانع واشکالات نیستند بلکه ویژگی‌های نظم هسته‌ای در جهان هستند» (England, 2021: 3)^۱

دوم اینکه پروتکل الحاقی دسترسی آژانس را نسبت به آنچه در سند INFCIRC/153 بود، تکمیل می‌کرد. آژانس از طریق پروتکل الحاقی دسترسی کامل‌تری به کل فعالیت‌های مرتبط به امور هسته‌ای کشورهای عضو داشته و قادر خواهد بود که از تأسیسات اعلام‌نشده به صورت گزینشی نیز بازرسی کند. آژانس حق دارد به هر جایی که برای انجام وظایف خود ضروری می‌داند، دسترسی پیدا کند. علاوه بر این، طبق پروتکل الحاقی، آژانس قادر بود به همه تأسیساتی که دولت تحت پادمان درباره فعالیت آن در رابطه با چرخه سوخت هسته‌ای گزارش داده است بازدید به عمل آورد تا از صحت و کامل بودن اطلاعات گزارش شده اطمینان حاصل کند. ذکر این نکته مفید است که آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تنها زمانی می‌تواند فعالیت‌های پادمانی را انجام دهد که با دولت مربوطه مذاکره و توافقنامه پادمانی امضا کرده باشد (Rockwood, 2015: 44).^۲

۳- فعالیت‌های هسته‌ای ایران از منظر قاعده فقهی نفی سبیل

فعالیت‌های هسته‌ای ایران از منظر اسلام دارای گستره‌ی فراوانی می‌باشد. ادعاهای موجود در مورد برنامه‌ی هسته‌ای ایران، مدتی است که در جامعه‌ی بین‌الملل موجب ایجاد بحث‌ها، کنش‌ها و واکنش‌های گوناگونی شده است که این ادعاها موجب اتخاذ تصمیمات بحث برانگیزی

¹ England, K. 2021. "The Ideology of Nuclear Order." *New Political Science*. 1–23. (early view). doi:10.1080/07393148.2021.1886772.

² Laura Rockwood, "The IAEA and International Safeguards," in *Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy*, edited by Joseph F. Pilate and Nathan E. Busch (London: 2015), 143–44.

از طرف جامعه ی جهانی نسبت به ایران شده است. در این بخش فعالیت‌های هسته‌ای ایران از بعد قاعده فقهی نفی سبیل مورد بررسی قرار می‌گیرد. فتوای حرمت استفاده از سلاح هسته‌ای که در واقع مورد اجماع مراجع شیعه نیز می‌باشد نه تنها یک حکم فقهی است بلکه یک تعهد محکم سیاسی نیز هست. طبق آیات و روایات و قواعد و نیز از دیدگاه عقلی، استفاده از سلاح‌های اتمی به دلیل ظلم و فساد ناشی از آن و کشتار مردم بی گناه و حتی تاثیر آن بر نسل‌های آینده و نیز تخریب محیط زیست از نظر اسلام حرام می‌باشد. بنابراین هدف جمهوری اسلامی ایران از داشتن انرژی هسته‌ای، به کارگیری آن در موارد صلح آمیز از جمله پزشکی و کشاورزی می‌باشد و به دلیل پایبندی به عقاید دینی هرگز به دنبال اهداف غیر صلح آمیز نبوده و نیست.

برای بررسی فقهی حکم سلاح هسته‌ای در اسلام باید یک موضوع مشخص گردد تا در سایه ی آن بتوان نگاهی علمی تر و جام، تر به حکم تولید، نگهداری و استفاده از سلاح هدای کشتار جمعی و به خصوص سلاح هسته‌ای داشت. مهم ترین آیه‌ای شریفه‌ای که در اثبات حکم فقهی سلاح هسته‌ای وجود دارد سوره مبارکه انفال آیه (۶۰) شریفه^۱ است. همزمان با اتهام زنی‌های غریبان و پیوند برنامه هسته‌ای ایران با مبانی شرعی دین اسلام با افتاتات و القاتات هر روزه سیاست ورزان غربی و عربی با طراح پرونده هسته‌ای ایران، در القای این کژاندیشی به رهبران ملل دیگر کوشیدند که ایران نیز بر همین مسلک فقهی طی طریق کرده و ساخت سلاح هسته‌ای را منطبق با مبانی شرعی و فقهی خود در دستور کار قرار داده است. مقام معظم رهبری در تاریخ (۳۰ / ۱۱ / ۱۳۸۸) فتوای تاریخی خود را با اتکا به ادبیات دینی و مستندات فقهی ارائه نمود. ایشان در پیام نخستین کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح هسته‌ای و عدم اشاعه (فروردین ۱۳۸۹)، نه تنها ساخت و بهره گیری از سلاح هسته‌ای را با حکم حرمت مواجه دانست، بلکه همین حکم را به سایر سلاح‌های کشتار جمعی نیز تسری داد. دیدگاه مقام معظم رهبری حکم حکومتی محسوب می‌شود که مشمول زمان و مکان نبوده بلکه برای همیشه تولید سلاح هسته‌ای از نظر ایشان حرام است.

۳-۱ - مفهوم قاعده نفی سبیل

۱. وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُوا اللَّهَ وَعَدُواكُمْ وَأَخْرَبُوا مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

قاعده نفی سبیل از جمله قواعد فقهی است که مورد تاکید اکثر فقهای اسلامی می‌باشد بر اساس این قاعده خدای متعال تسلطی علیه مومنان برای کفار قرار نداده است. این قاعده در جامعه مسلمانان سد محکمی در مقابل برتری کفار قرار داده است این قاعده از دیر باز مورد استناد فقهای اسلام بوده و موارد مربوط به این قاعده در احکام متعدد اسلامی مطرح شده است. در جامعه مدرن فعلی بیشترین هجمه‌ها در همه ابعاد سیاسی و اقتصادی و حقوقی به اسلام وارد می‌شود و کوچکترین غفلت منتهی به تسلط غیر مسلمان بر مسلمانان می‌شود. قاعده فقهی نفی سبیل از جمله قواعد مهمی است که تحقق عینی آن در حوزه علوم هسته‌ای مشاهده می‌شود. در جهان امروز که عصر تکنولوژی و فناوری‌های مدرن است برتری برای جوامعی است که به این علوم علی‌الخصوص علوم هسته‌ای دسترسی پیدا کنند. بر اساس این قاعده خدای متعال راه تسلط و نفوذ غیر مسلمان بر مسلمانان را بسته است. بر این اساس در جامعه اسلامی ضرورت دارد از هرگونه جنبه‌ای که موجب برتری آنان شود جلوگیری کند. (زنجانی، ۱۴۲۰: ۵۰۸)^۱

مراد از قاعده نفی سبیل یعنی هرگونه سبیلی که منجر به چیرگی غیر مسلمان بر مسلمانان شود ممنوع است بزرگان دین در مواردی به این موارد استناد کرده و به استناد این قاعده موجب پیروزی مسلمانان شده‌اند. فتوای مرحوم آیت الله میرزای شیرازی در سال ۱۲۷۰ و همچنین منع کاپیتو لاسیون در سال ۱۳۴۴ توسط حضرت امام خمینی (ره) از مصادیق این قاعده فقهی می‌باشد. در وحی الهی و به تبع احکام شرعی هیچ قاعده و قانونی به نفع کفار و بر ضرر مسلمانان وضع نشده و هرگاه چنین تسلطی حاکم شد از مصادیق قاعده نفی سبیل است و بر این اساس هر حکمی که جاری شد الهی نیست و نباید به آن عمل شود. (بجنوردی، ۱۳۸۹: ۱۸۷)^۲

۳-۲- فعالیت‌های هسته‌ای ایران در پناه قاعده نفی سبیل

فعالیت‌های هسته‌ای ایران برای مقاصد صلح آمیز با توجه به قاعده فقهی نفی سبیل در تولید انرژی هسته‌ای صورت می‌گیرد مطابق قاعده نفی سبیل هر عملی که منتهی به غلبه غیر مسلمان بر مسلمان شود نفی شده است و از دیر باز مورد توجه مسلمانان بوده و هست هر چند از

۱ زنجانی، محمود (۱۴۲۰ هـ.ق) تخرج الفروغ علی الاصول، به کوشش محمد ادیب صالح، ریاض
۲ بجنوردی، سید میرزا حسن (۱۳۸۹) القواعد الفقهیه، موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم

دیر باز کفار در صدد تسلط بر جوامع اسلامی بودند نمونه بارز آن اخراج دانشجویان ایرانی از تحصیل در دانشگاه‌های خارج بود. دولت نروژ ۳۰۰ دانشجویان مقطع دکتری مرتبط با رشته‌های هسته‌ای را اخراج نمود این اقدام بعد از برجام صورت گرفت از نظر دولت نروژ یکی از دلایل این اخراج افزایش چشمگیر دانشجویان ایرانی در رشته‌های فیزیک هسته‌ای، مکانیک و متالوژی بود همچنین دولت هلند نیز قوانین خاصی را برای محدود کردن تحصیل دانشجویان ایرانی وضع کرده بود به نحوی که اداره مهاجرت هلند با دانشگاه‌های هلند مکاتبه کرده بود که تمدید اقامت دانشجویان ایرانی به حالت تعلیق در آمد. اساسا این نوع اقدامات از مصادیق جلوگیری از کسب دانش و انحصار در این رشته‌ها و به تبع آن تسلط و برتری کفار را در دارد. و مادا میکه در دنیا مومنان به اذن خداوند وابسته به ایمان خود هستند بر کفار چیره خواهند شد. (طباطبایی، ۱۳۶۸: ج ۵، ۱۱۶)^۱

قاعده نفی سبیل با تولید و به کارگیری انرژی هسته‌ای رابطه متقابل دارد به عبارتی قاعده نفی سبیل دستیابی به علوم و فناوری‌های انرژی هسته‌ای وجود عینی می‌بخشد و هرگونه عقب ماندگی علمی را که منجر به ذلت مسلمانان می‌شود را نهی و نفی می‌کند که هدفش عزیز شدن مسلمانان است و لازمه تحقق عینی قاعده نفی سبیل در عرصه ملی و بین‌المللی دستیابی به چنین فناوری‌هایی توسط مسلمانان است و مسلمانان تنها با کسب چنین علوم پیشرفته‌ای می‌توانند در همه امور باعث موفقیت مسلمانان در همه جوامع خواهند شد. در اینجا ذکر این مهم مفید خواهد بود که تلاش مسلمانان در جهت فناوری‌های نوین نقش بسیار بزرگی در تحقق قاعده نفی سبیل دارد چرا که براساس ادله فقهی که براساس آیات قرآنی بر مسلمانان واجب عینی است و همه فقه‌های اسلام بر آن اعتقاد جازم دارند اینگونه نتیجه است که این قاعده همتی فردی و جمعی می‌طلبد و همه مسلمانان باید در جهت تحقق بخشیدن این امر اهتمام و توجه ویژه داشته باشند در خصوص انرژی هسته‌ای و دستیابی به چنین فناوری ارزشمندی با دانش بومی در کشور اسلامی به معنای کامل تحقق عینی و همه جانبه قاعده نفی سبیل می‌باشد در این راستا کلیه علمای جهان اسلام بر تلاش و مجاهدت در کسب علوم تاکید داشته اند. ائمه اطهار نیز مراد از آیه نفی سبیل، از منظر حجت است. (لنکرانی، ۱۳۸۱: ۲۳۷)^۲

^۱ طباطبایی، علامه محمد حسین، (۱۳۶۸) میزان فی تفسیر القرآن، انتشارات اسلامی ج، ۱، ۲، ۵، ۸، قم

^۲ موحدي لنکرانی، فاضل، (۱۳۸۱) اصول فقه شیعه، جلد: ۴ مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) نشرقم

توجه به حدیث امیر المومنین که می‌فرماید «علم و دانش قدرت است و هر کس به آن غلبه پیدا کند غلبه دارد و هر کس به آن دست نیافت زیر سلطه قرار دارد». (ابن ابی الحدید، ۴۲۴ هـ.ق، ج ۲۰، ص ۳۱۹)^۱ و در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم آمده است: «اطلبوا العلم ولو بالصین» (وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۲۷)^۲ منظور پیامبر اسلام غیر از علوم اخلاقی شامل سایر علوم نظیر علوم هسته‌ای هم می‌شود. همچنین روایتی از امام صادق (ع) هست که می‌فرماید «اطلبوا العلم ولو بخوض اللجج» دانش بیاموزید اگر چه با رفتن به اعماق دریاها باشد (بحار الانوار، ۱۴۰۳، ق، ۷۱)^۳

نتیجه‌گیری

نتایج این تحقیق نشان داد که فعالیت‌های هسته‌ای ایران در پرتو قواعد حقوق بین‌الملل و در سایه مبانی اسلامی با اهداف صلح آمیز صورت می‌گیرد از آنجاییکه حقوق بین‌الملل دستیابی به تکنولوژی اتمی صلح آمیز را بخشی از اعمال حاکمیت ملی تلقی نموده و آن را مورد تأیید قرار می‌دهد در این رهگذر فعالیت هسته‌ای ایران نیز از این موضوع جدا نبوده به طوری که در دهه‌های اخیر فعالیت‌های هسته‌ای کشور مورد توجه جامعه جهانی بوده و در این مدت نیز به جامعه جهانی اثبات نموده که فعالیت‌های هسته‌ای خود را در پناه شرع مقدس و اصل حرمت در عدم استفاده از سلاح هسته‌ای و در پرتو قاعده فقهی نفی سبیل صرفاً برای مقاصد صلح آمیز و برای عدم سلطه غیر مسلمان بر مسلمان به کار برده و همواره ثابت نموده که فعالیت‌های هسته‌ای خود را وفق حقوق بین‌الملل، جزء برای مقاصد صلح آمیز به کار نمی‌برد در حال حاضر مقوله انرژی هسته‌ای یکی از مهمترین عوامل تولید به شمار می‌آید و دسترسی به این منابع انرژی از اهداف کشورهای در حال توسعه می‌باشد با توجه به کمبود سوخت‌های فسیلی، باید به دنبال جایگزینی برای این منبع مهم تولید انرژی بود. یکی از بهترین و پاکترین جایگزین‌های سوخت فسیلی، انرژی حاصل از فرآیند سوخت هسته‌ای است از آنجا بیکه انرژی هسته‌ای و

۱ ابن ابی‌الحدید، شرح نهج‌البلاغه، تحقیق؛ محمد ابوالفضل ابراهیم، الطبعة الاولى تهران، انتشارات کتاب آوند دانش، ۱۴۲۱ق
۲ فصول وسائل الشیعه الي تحصيل مسائل الشریعه / تالیف: محمد بن الحسن الحر العاملي؛ تحقیق: محمدرضا موسسه آل‌البیت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴ق
۳ بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام جلد ۷۱ محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی دار احیاء التراث العربی

توانایی تولید سوخت هسته‌ای در طول سال‌های نه چندان دور به عنوان یک نیاز اساسی برای کشور است لذا بر حاکم اسلامی واجب است که از انرژی هسته‌ای برای تولید برق، فناوری‌های پزشکی، کشاورزی و دیگر کاربردهای آن در جهت تأمین رفاه و آسایش امت اسلامی بهره‌گیری کند. و همچنین با توجه به اهمیت فقه اسلامی در نظام حقوقی کشور به عنوان سرچشمه قوانین ایران دستیابی به فناوری هسته‌ای و به کارگیری صلح آمیز از آن و صرف این همه هزینه اقتصادی و سیاسی در این عرصه نه تنها مورد انکار فقه نبوده؛ بلکه مورد تأیید شارع مقدس و حمایت همه جانبه قانونگذار است. در تأیید علمی و متقن این مطلب استناد قواعد فقهی دستیابی به فناوری صلح آمیز هسته‌ای مورد تأیید همه جانبه فقه اسلامی می‌باشد و هرگونه تلاش در جهت رسیدن به سلاح هسته‌ای را حرام می‌داند، کشور ایران در ردیف کشورهای مدعی خلع سلاح جهانی براساس همین قواعد فقهی در عرصه بین‌المللی است. از موارد مهم مبنای فقهی جواز تولید و بهره‌برداری از انرژی صلح آمیز هسته‌ای، قاعده فقهی نفی سبیل در عدم سلطه غیر مسلمان بر مسلمانان را میتوان نام برد که نه تنها در حقوق فردی بلکه در حقوق بین‌الملل و روابط سیاسی با دیگر کشورهای جهان نیز حاکم است؛ این قاعده مسلمانان را به تلاش گسترده برای کسب این فناوری ملزم میکند. که در حل معضلات اساسی مردم مهم است. مطابق این قاعده، مرجع تشخیص مصلحت جامعه اسلامی، حاکم صالحیت دار است و تبعیت از او بر همه امت واجب است. از اینرو، در موضوع دستیابی به فناوری صلح آمیز هسته‌ای اطاعت از تصمیم ولی فقیه بر امت اسلامی واجب است. از آنجاکه در اسلام انسان صاحب کرامت است و توجه به آموزه‌های بشردوستانه گویای این انسان دوستی است. آموزه‌هایی چون نهی از تجاوز، منع کشتن دشمن در حال فرار، مصون بودن زنان و کودکان و افراد سالخورده در جنگ، وفای به عهد، حرمت به کارگیری سلاح‌های آتش‌زا به عنوان سلاحی با قابلیت کشتار جمعی، همگی دال بر آن است که اسلام تولید و استفاده از هرگونه سلاح کشتار جمعی را حرام می‌داند. در حقوق بین‌الملل هم حق استفاده از انرژی اتمی برای اهداف صلح‌جویانه را به رسمیت شناخته‌اند، به طور مثال بند الف ماده (۱۱) اساسنامه آژانس تصریح میکند که هر عضو یا گروهی از اعضای آژانس که مایل به اجرای طرحی مربوط به تحقیق درباره انرژی اتمی یا توسعه آن یا استفاده عملی از آن برای مقاصد غیرنظامی باشد، میتواند کمک آژانس را در تأمین مواد شکاف‌پذیر خاص و خدمات و تجهیزات و وسایل و تاسیسات لازم برای این مقصود تقاضا کند هر تقاضایی از این قبیل باید با توضیحات لازم در خصوص هدف و حدود طرح توأم باشد و این‌گونه تقاضاها از طرف شورای

حکام بررسی خواهد شد. بنابراین حقوق بین‌الملل دستیابی به تکنولوژی اتمی صلح آمیز را بخشی از اعمال حاکمیت ملی تلقی نموده و آن را مورد تایید قرار می‌دهد.

منابع

- ۱- سلیمی ترکمانی، حجت (۱۳۹۴) «حقوق بین‌الملل هسته‌ای» تهران نشر دانش
- ۲- زنجانی، محمود (۱۴۲۰ه ق) «تخرج الفروع علی الاصول» به کوشش محمد ادیب صالح، ریاض
- ۳- بجنوردی، سید میرزا حسن (۱۳۸۹) «القواعد الفقهیه» موسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، قم
- ۴- طباطبایی، علامه محمد حسین، (۱۳۶۸) «المیزان فی تفسیر القرآن» انتشارات اسلامی ج، ۱، ۲، ۵ و ۸، قم
- ۵- موحدی لنکرانی، فاضل، (۱۳۸۱) «اصول فقه شیعه» جلد: ۴ مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) نشر قم
- ۶- ابوالفضل، محمد « این ابی‌الحدید، شرح نهج‌البلاغه» الطبعة الاولى تهران، انتشارات کتاب آوند دانش، ۱۴۲۱ق
- ۷- الحرالعالمی، محمد بن الحسن « تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه» موسسه آل‌البیت علیهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴ق
- ۸- مجلسی، محمدتقی « بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه اطهار علیهم السلام» دار احیاء التراث العربی جلد ۷۱
- 9- Tannenwald, N. 2020. «The Humanitarian Initiative: A Critical Appreciation .» In *Non-Nuclear Peace: Beyond the Nuclear Ban Treaty*, edited by T. Sauer, J. Kolterman's, and B. Segar. 115–129
- 10- *Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations*, Congressional Research Service, 11, Apr. 28, 2014
- 11- Adam sky, D. (2019). «Russian nuclear orthodoxy: Religion, politics, and strategy». Stanford University Press
- 12- Eaves, E. (2021, February 8). «Why is America getting a new \$100 billion nuclear weapon? » *Bulletin of the Atomic Scientists*. <https://thebulletin.org/2021/02/why-is-america-getting-a-new-100-billion-nuclear-weapon/>
- 13- Saunders, E. N. (2019). «The domestic politics of nuclear choices A review essay». *InternationalSecurity*, 44(2), 146184. https://doi.org/10.1162/isec_a_00361
- 14- Anna Weichsel Braun, «Nuclear Experts at the IAEA: Safeguards Inspectors and Pre-NPT Verification Efforts, »conference paper at “The Global History of the IAEA,” organized by CISAC/Stanford University and the University of Vienna (18–20 September 2014).
- 15- Theodore Hirsch, «The IAEA Additional Protocol: What It Is and Why It Matters, »*Non-proliferation Rev.* (Fall– Winter 2004).

- 16- Hirsch, M. B.-J., and J. Dixon. 2020. «Conceptualizing and Assessing Norm Strength in International Relations »European Journal of International Relations 1–27. doi:10.1177/135406612094962.
- 17- England, K. 2021. «The Ideology of Nuclear Order »New Political Science. 1–23. (early view). doi:10.1080/07393148.2021.1886772.
- 18- Laura Rockwood, «The IAEA and International Safeguards »in Routledge Handbook of Nuclear Proliferation and Policy, edited by Joseph F. Pilate and Nathan E. Busch (London: 2015), 143–44